

Тому Господня путь-дорога
Веде в палати Трисвятого!
Мій розум не пізнає Бога, –
Проте душа і серце з Ним.

У період демократизації українського суспільства, пов'язаний передусім зі збудованню нашої державою незалежності, відновився й активно розвивається у літературній мові конфесійний стиль. Разом з дослідженням багатьох питань, пов'язаних з ним, увагу науковців привернула проблема його лексичних зв'язків з мовою поезії.

Кожний функціональний різновид мови має специфічну організацію на лексичному рівні. Не є винятком і аналізований стиль, лексична база якого була майже сформована на початку XX ст. Але у зв'язку з витісненням релігії з усіх сфер суспільного життя України в радянський час конфесійний стиль надовго табується, втрачаючи всі права на повноцінний розвиток. Зрозуміло, що й удосконалення його на лексичному терені в цей час уповільнилося. Осередком розвитку конфесійного функціонального різновиду української мови стає діаспора, представники якої зберегли неперервність його історії, однак віддалення від материкової України, тобто від природних умов розвитку, мало відомі наслідки.

Список використаних джерел:

1. Даль В.И. Толковый словарь великорусского языка / В.И. Даль. – М., 1989. – Т. 1-4.
2. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2001. – Т. I.
3. Огієнко І. Ритмічність Біблійної мови / І. Огієнко // Віра й культура. – 1959. – Ч. 7 (67). – С. 3-8.
4. Огієнко І. Бог і світ / І. Огієнко. – Вінніпег : Видавництво «Наша культура», 1964. – 69 с.

The article is dedicated to one of the actual items – studying of confessional style poetry language, namely the poetry for children by Ivan Ohiyenko, who became one of the confessional style in Ukraine in the XX th century ancestors.

Key words: confessional style, concept «soul», religious poetry.

Отримано: 13.03.2015 р.

УДК 81. 112

Т. П. Мельник

*ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України»*

ПРОБЛЕМА УНОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В МОВОЗНАВЧОМУ ДОРОБКУ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті проаналізовано погляди І. Огієнка на процес унормування української літературної мови. Схарактеризовано чинники формування літературних стандартів.

Ключові слова: українська літературна мова, процес нормування, народна мова.

Сьогодні постійно ведуться дискусії щодо зміни норм на різних рівнях мовної системи, проте для здійснення таких трансформацій важливо осмислити основні засади нормувального процесу, закладеного ще на початку наукового опрацювання системи стандартизації сучасної української літературної мови. Ця проблема була особливо актуальною у першій третині XX століття.

тя, зокрема у 20-30 роках, час розвитку, стабілізації та кодифікації норм української літературної мови. Як стверджує Л.Т. Масенко, у цей час відбулося «остаточне утворення спільного для всієї України літературного стандарту на засадах діалектної многоосновности, органічного поєднання елементів різнодіалектного походження» [2, с.132]. Звідси й активізація дослідницького інтересу до наукового доробку лінгвістів цього періоду.

У своїх працях науковці 20-30 років ХХ століття розглядали питання виокремлення критеріїв унормування лінгвальних явищ, усталення основних літературних норм в усіх функціональних стилях, кодифікації лексичного матеріалу. Серед дослідників, які активно працювали над проблемою унормування української літературної мови, вагоме місце займає постать Івана Івановича Огієнка. Творчий доробок вченого в галузі мовознавства уже ставав об'єктом студій М. Тимошика, М. Задорожного, І. Кубинської та ін. Проте в українському мовознавстві досі немає окремого ґрунтовного спостереження, присвяченого вивченню ідей науковця щодо вироблення єдиних мовних норм.

Мета нашої розвідки – проаналізувати погляди Івана Огієнка на процес нормування української літературної мови, схарактеризувати чинники формування літературних стандартів.

Час активної праці видатного мовознавця, педагога І. Огієнка припадає на першу третину ХХ століття – період активного відродження української нації, державності, утвердження рідної мови і культури. Серед багатьох фундаментальних досліджень науковця з української мови і літератури, теології, історії, українознавства, теорії й історії педагогіки особливе місце відводиться проблемам походження, функціонування та унормування української мови. Іван Огієнко був переконаний, що сила народу – у його мові. Мова є тим головним рушієм культури, який піднімає народ до рівня духовної нації. Як зазначав вчений, «той народ культурний, який має добре вироблену літературну мову. Вироблена й усталена літературна мова перетворює етнографічний народ на націю» [1, с.12]. Звідси можна зробити висновок, що незаперечними цінностями сучасної мовної політики в Україні мають стати такі слова І. Огієнка: «Без добре виробленої рідної мови немає всенародної свідомості, без такої свідомості немає нації, а без свідомості нації – немає державності як найвищої громадянської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення» [1, с.38].

Учений підкреслював, що оволодіння кожним громадянином соборною літературною мовою є найціннішим і найважливішим багатством як окремої особистості, так і цілої духовної, освіченої, культурної нації. І. Огієнко закликав український народ захищати найвищу цінність народу – рідну літературну мову від будь-яких негативних впливів, що затримують її розвиток; навчав розмовляти в родині тільки рідною мовою, бо саме це приносить правдиву насолоду шляхетного почуття сповнення найбільшого обов'язку щодо свого народу; вірив у те, що людина, яка в родині говорить нерідною мовою, стоїть на дорозі найбільшого непростого гріха проти свого народу. Як стверджував учений, кожний свідомий громадянин мусить завжди всіма способами сприяти розвитку культури своєї літературної мови, передавати найважливіше суспільне надбання від покоління до покоління.

Дослідник неодноразово констатував, що у мові відображена культура народу, його історія та психологічні особливості. Саме з усвідомлення значення мови як «серця народу», «душі нації», «головного двигуна розвитку духовної культури народу» і сформувалася в І. Огієнка ідея спрямувати свої зусилля на дослідження проблем становлення та розвитку української літературної мови. Наукові роботи вченого мали великий вплив на вироблення й прийняття єдиних для всієї України

літературних норм, створення «соборної», як її називав сам дослідник, української літературної мови. Найдокладніше особливості мовної норми в літературній мові І. Огієнко розглядає у працях «Історія української літературної мови» та «Наша літературна мова: Як писати й говорити по-літературному».

Працюючи над проблемою унормування мови, науковець ставив перед собою питання: які чинники впливають на формування мовних стандартів? Зі слів мовознавця, давно усталилася думка про те, що «найміцніша основа й найважливіший ґрунт літературної мови – мова народна, що завсіди править для літературної за найперше джерело» [5, с.106]. Кожна літературна мова органічно пов'язана з живою народною мовою, проте, за словами автора, не слід у виробленні норм літературної мови схилитися до «фетишизування селянської мови». Селянська мова, на думку І. Огієнка, «звичайно вбога лексикально, не вироблена формно, бліда складнево; орієнтуватись тільки на таку мову може хіба той, хто не знає правдивих доріг розвою й життя мови літературної» [5, с.109]. Проте дослідник не применшував ваги народної мови у формуванні літературних стандартів. На його думку, потрібно навчитися відрізняти мову окремих представників із народу від мови всього народу. Автор, зокрема, підкреслював, що «мова окремих селян дуже часто мало варту, нечиста, вбога; але цього не можна сказати про народну мову як цілість: вона часто багата навіть лексикально, бо чого не має одна одиниця, те знаходимо в другій, чого нема в одній місцевості, те маємо в іншій» [5, с.110].

Отже, на думку І. Огієнка, народна мова в цілості – це основне джерело для збагачення літературної мови, і тільки глибоко знаючи живу мову цілої нації, можна говорити про використання народномовних ресурсів при унормуванні різних явищ лінгвістичної системи. З одного боку, зростання літературної мови тісно пов'язане з народною мовою, з іншого – літературна мова сильно впливає на мову народну, підносячи її культуру. Це сприяє тому, що селянство поступово збагачує свою мову, відмінності між мовою говірковою та літературною помітно стираються. Вплив літературної мови на народну є потрібним і корисним, тому що веде до зростання нації. Літературну мову необхідно поширювати між всіма суспільними прошарками, оскільки за таких умов національна культура української мови як мови цілої нашої нації швидше розвиватиметься й удосконалюватиметься.

Значну увагу дослідник зосереджує на користі читання словників, бо це впливає на формування особистого словника, зазвичай вбогого. Саме у лексикографічних працях, на думку мовознавця, є багато влучних українських слів, які нечасто можна почути один від одного.

Слід зазначити, що великої ролі в усталенні мови І. Огієнко надавав інтелігенції. Автор зазначав, що «простий народ завжди сильно відстає культурно від своєї інтелігенції; така сама різниця й поміж мовою народу та його інтелігенції. Жива народна мова ніколи не йде в ногу з мовою літературною, – ця остання все далеко випереджує її» [4, с.107]. Домінування мови українського інтелігента над народною мовою вчений пояснював передусім тим, що «словник простонародний окремої одиниці значно менший від словника мови інтелігента» [5, с.108].

На окрему увагу при формуванні мовних стандартів заслуговують твори українських письменників. І. Огієнко висловлює переконання, що «творці літературної мови – то насамперед наші письменники, а тому горе тій літературній мові, що над нею не працюють вони!» [1, с.10]. Проте, розглядаючи творчість письменників як одне з основних джерел збагачення літературної мови, дослідник подавав ряд рекомендацій щодо вдосконалення письменницької мовотворчості. Знову ж, наголошуючи на живій народній мові як невичерпному багатстві літературної, І. Огієнко зауважував, що письменникам не все, що є у народній мові, потрібно вводити до своїх творів, бо «далеко не все, що знаходимо в на-

родній мові, надається їй для мови літературної». З народної мови потрібно брати тільки те, що її доповнює і збагачує, тобто «беремо кожне слово, коли воно глибше чи реальніше віддає певне розуміння» [1, с.52]. Вчений акцентував увагу на тому, що «не на правдивій дорозі ті письменники, що покладаються тільки на мову народню, як на єдине джерело нашого словникового багатства. З цього погляду взагалі не треба перебільшувати значення народньої мови, хоч і який рясний її словник» [1, с.57]. Дослідник пропонував письменникам шукати нові слова, поповнювати мову творів новими лексичними одиницями, які точніше відображали б характер та психологічні особливості суспільства. І. Огієнко зазначав: «Нехай письменник не боїться новотворів... Аби тільки ці новотвори склалися за духом своєї мови й були зрозумілі» [1, с.58].

Учений був глибоко переконаний, що не потрібно обмежувати мову певними рамками, зводити її тільки до якогось одного словника, оскільки такі дії призупиняють розвиток мови. У мові може співіснувати ціла низка слів на позначення того чи іншого предмета або явища дійсності, і це лише збагачує літературну мову. На думку автора, не можна перетворювати літературну мову в «мову штучну, заковану в застигли правила. Так, більшість правил нашої літературної мови вже міцно усталені на одну форму, але при цьому маємо також і певне число живих подвійних форм» [1, с.19].

Особливу увагу при виробленні норм української літературної мови І. Огієнко приділяв проблемі запозичень. Дослідник стояв на позиціях етнографічної школи, до якої належали А. Кримський, С. Тимченко, О. Курило (у ранніх працях), М. Гладкий, С. Смеречинський та В. Сімович. Представники цієї школи пропонували замінити елементи, що сприймалися як невластиві українській мові, на питомо національні. Як представник крайнього пуризму, вчений надавав перевагу народномовним конструкціям в унормуванні української літературної мови, а особливо в галузі термінології. Науковець зазначав, що «наша власна українська мова в її різних численних говірках така багата, така колоритна, що просто гріх перед своїм народом поповнювати літературну мову нашу непотрібними позичками з мов чужих» [4, с.9]. Запозичені слова не збагачують української мови, якщо не вносять нічого нового відносно до того, що визначають власні відповідні слова. На думку І. Огієнка, «вироблена літературна мова не приймає чужих впливів, бо вона має все своє. А чужі впливи завжди засмічують чистоту літературної мови» [1, с.12]. Використання запозичених слів дослідник вважав прийнятним тільки тоді, коли їх не можна замінити відповідними своїми.

Помітну роль в унормуванні мови, за словами вченого, відіграє церква як джерело духовності народу. Так, автор зазначав, що «провідником доброї літературної мови в народ мусить бути і наша Українська Православна Церква. Усі переклади Богослужбових Книг мусять бути зразком нашої літературної мови... Церква – основа культури літературної мови!» [1, с.11]. Якщо церква відкидає літературну мову, то таким чином перешкоджає її розвитку, «вона своїм відкиданням показує, що наша мова ніби ще незріла!» [1, с.12].

Заслугою І. Огієнка є те, що він не тільки визначив домінантні чинники становлення літературної мови, а й висунув ряд вимог до неї, а саме: правильність, ясність, чистота, багатство, милозвучність. На думку мовознавця, для того, щоб дотримуватись літературних норм, слід мати на увазі декілька моментів:

- 1) потрібно вживати слова у властивому їм значенні;
- 2) слід уникати складних конструкцій, тобто дотримуватись ясності у викладі думок;
- 3) зайвим є використання непотрібних архаїзмів, локалізмів, варваризмів, невідалих неологізмів та ін.;

- 4) треба дбати про збагачення власного словника, використовувати слова-синоніми для уникнення одноманітності викладу думки;
- 5) невиправданим є непотрібне повторення слів [1, с.25-55].

На переконання науковця, лише дотримуючись цих вимог, матимемо «добре вироблену літературну мову», яка «завжди підносить духа, підвищує честь свого народу, підвищує культуру його» [1, с.12].

Отже, проаналізувавши праці І. Огієнка, констатуємо, що на формування мовних стандартів великою мірою впливає осмислення вченими народної мови як основи для такого процесу, а також рівень володіння мовою інтелігенції, письменників, церкви. Підсумовуючи викладене, варто наголосити на тому, що проблематика, яку аналізує І. Огієнко залишається актуальною і сьогодні.

Список використаних джерел:

1. Іларіон (Митрополит). Наша літературна мова: Як писати й говорити по-літературному / Іларіон (Митрополит). – Вінніпег, 1959. – 463 с.
2. Масенко Л.Т. Українська мова у XX столітті: історія лінгводику : документи і матеріали / Л.Т. Масенко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 399 с.
3. Огієнко І. Передмова / І. Огієнко // Український стилістичний словник : підручна книга для вивчення української літературної мови. – Вінніпег, 1978. – Вид. 2. – С. 2-11.
4. Огієнко І.І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І.І. Огієнко (Митрополит Іларіон) ; [упоряд. авт. іст.-біогр. нариса та приміт. М.С. Тимошик]. – К. : Либідь, 1995. – 388 с.
5. Огієнко І.І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І.І. Огієнко (Митрополит Іларіон) ; упоряд., авт. передмови і коментарів М.С. Тимошик. – 2-ге вид., випр. – К. : Наша культура і наука, 2004. – 436 с.

The article analyzes I. Ohienko's views on standardization of the Ukrainian literary language. The factors of forming of the literary standards being characterized.

Key words: Ukrainian literary language, process of standardization, national language.

Отримано: 16.02.2015 р.

УДК 811.163.1:821.161.2-1

О. М. Мозолук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СТАРΟΣЛОВ'ЯНІЗМИ В РЕЛІГІЙНІЙ ПОЕЗІЇ «ФІЛОСОФСЬКІ МІСТЕРІЇ» ІВАНА ОГІЄНКА

Автор статті характеризує вживання старослов'янizmів у релігійній поезії «Філософські містерії» Івана Огієнка, без яких неможливо, звичайно, уявити український духовний стиль і які, зберігаючи південнослов'янські риси, виділяються за фонетичними, словотвірними та лексичними ознаками.

Ключові слова: старослов'янizmи, релігійна поезія, містерії, старослов'янська мова, фонетичні ознаки, словотвірні ознаки, лексичні ознаки.

«Слово нам спущене Згори. Тому література – це служіння на підтримку в людині духу доброчесності, жадання досконалості, наближення до Бога» [3, с.56].

Огієнкове слово є світлою тінню Слова предковичного, яке ні з ким не загравало, було й залишається таким природним, налаштованим на мир, спокій, душевний лад, глибоко закріплене в християнську совісність.